

O'ZBEKISTON SHAROITIDA YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARINI JORIY ETISHNING DOLZARB MASALALARI

Aliqulov Humoyun Tohir o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

ARTICLE INFO

ABSTRACT:

ARTICLE HISTORY:

Received: 10.04.2025

Revised: 11.04.2025

Accepted: 13.04.2025

KEYWORDS:

Yashil iqtisodiyot,
barqaror rivojlanish,
ekologik siyosat, qayta
tiklanuvchi energiya,
resurs tejamkorlik,
chiqindilarni qayta
ishlash.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning dolzarb masalalari tahlil qilingan. Bugungi globallashuv va ekologik inqiroz sharoitida iqtisodiyotni ekologik barqaror va resurs tejamkor tizim asosida rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada mamlakatda yashil iqtisodiyot konsepsiyasi asosida amalga oshirilayotgan islohotlar, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash va ekologik toza ishlab chiqarishni rivojlantirishga qaratilgan loyihalar tahlil qilinadi. Shuningdek, yashil iqtisodiyot tamoyillarini keng joriy etish yo'lida yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish istiqbollari ham yoritib berilgan.

Bugungi globallashuv va sanoat jarayonlarining jadallashuvi insoniyat oldiga ekologik xavfsizlik va resurslardan oqilona foydalanish masalasini keskin qo'yimoqda. Iqlim o'zgarishi, suv resurslarining kamayishi, havo ifloslanishi va bioturli-tumanlikning qisqarishi global muammolarning asosiy ko'rinishlaridir [1, b. 22]. Shu boisdan, dunyo hamjamiyati tomonidan "yashil iqtisodiyot" konsepsiyasi ilgari surilib, iqtisodiy o'sishni ekologik barqarorlik va ijtimoiy tenglik tamoyillari asosida ta'minlash maqsad qilinmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat bo'yicha tashkiloti (UNESCO) tomonidan ta'riflanganidek, yashil iqtisodiyot — bu inson salomatligi va ekologik tizimlarga zarar yetkazmagan holda, iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishni nazarda tutadi [2, b. 16].

O'zbekiston ham bu jarayonlardan chetda qolmagan holda, mamlakat iqtisodiyotini ekologik barqaror rivojlantirish va resurslardan samarali foydalanish bo'yicha bir qator tashabbus va islohotlarni amalga oshirmoqda. 2023-yil sentabr oyida qabul qilingan "Yashil makon" umumxalq loyihasi buning yaqqol misolidir. Shu bilan birga, respublika energetika, transport, qishloq xo'jaligi va sanoat tarmoqlarida qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va chiqindilarni qayta ishlash kabi loyihalarni kengaytirmoqda.

Hozirgi davrda global iqlim o'zgarishlari, ekologik muammolar va tabiiy resurslarning kamayib borishi jarayoni dunyo mamlakatlarining iqtisodiy rivojlanish sur'atiga va amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, O'zbekiston ham ushbu jarayonlardan chetda qolmagan. Xususan, tabiiy kapital zaxiralarining qisqarishi, ichimlik suvi, oziq-ovqat, energiya manbalarining yetishmovchiligi hamda qashshoqlik darajasining ortishi kabi muammolar an'anaviy "jigar rang" iqtisodiyotning asosiy salbiy oqibatlari sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xalqaro miqyosda olib borilgan tadqiqotlar bu borada alohida e'tiborga molik. Xususan, xorijiy olimlar Y. Lyaskovskaya va K. Grigoreva o'z ilmiy ishlarida "yashil iqtisodiyot"ga o'tish jarayonini tahlil qilgan holda, "barqaror rivojlanish", "inklyuziv rivojlanish", "yashil" va "jigar" iqtisodiyot modellari orasidagi farqlarni ochib berganlar. Ularning ta'kidlashicha, zamonaviy iqtisodiy tizimda ekologik xavfsizlik, atrof-muhit muhofazasi va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni nazarda tutuvchi "yashil" iqtisodiyot modeliga o'tish zarurati kun tartibida turibdi.

Rivojlangan davlatlarning xalqaro tajribasi ham bu borada muhim o'rin tutadi. Xususan, Germaniya, Fransiya, Italiya, Gollandiya, Yaponiya va Xitoy kabi mamlakatlarda uzoq muddatga mo'ljallangan aylanma iqtisodiyot tizimiga o'tish, chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilish tizimlarini yo'lga qo'yish, ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish, "yashil" iqtisodiyot konsepsiyasini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi hamda davlat investitsiya fondlarining tashkil etilishi ushbu jarayonning jadallik bilan rivojlanayotganini ko'rsatadi.

O'zbekiston olimlari ham mazkur mavzuni chuqur o'rganib kelmoqda. Jumladan, iqtisodchi olim B. B. Shoyqulov o'z ilmiy izlanishlarida "yashil iqtisodiyot", "yashil taraqqiyot", "yashil makon", "yashil texnologiyalar" kabi atamalarning mohiyatini ochib berib, bu tushunchalarning O'zbekiston iqtisodiy siyosati va amaliyotida qanday qo'llanilishi, ularning afzalliklari hamda istiqbollari tahlil qilgan.

Shuningdek, bugungi kun sharoitida O'zbekistonda "Yashil makon" umumxalq loyihasi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash va suv resurslarini tejash bo'yicha qabul qilingan Davlat dasturlari va chora-tadbirlar ham mamlakatning yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan barqaror rivojlanish sari intilayotganidan dalolat beradi.

Qo'shimcha ravishda, zamonaviy iqtisodiyotda ekologik xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish, resurs tejovchi ishlab chiqarish tizimlarini yaratish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish, shuningdek, aholining ekologik madaniyatini oshirish muhim vazifalardan biri sifatida e'tirof etilishi lozim.

O'zbekiston uchun yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish dolzarbligi bir necha omillar bilan izohlanadi:

Birinchidan, respublika tabiiy resurslariga nisbatan katta bosim mavjud. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi yerlarining sho'rlanishi, sug'orish suvlarining yetishmasligi va sanoat chiqindilarining ortishi ekologik muammolarni kuchaytirmoqda [4, b. 45]. Xususan, 2022-yil yakunlariga ko'ra, respublika havo ifloslanishi darajasi yillik o'sish sur'atiga ega bo'lib, bu Orolbo'yi mintaqasidagi ekologik inqiroz oqibatlarini yanada kuchaytirmoqda [5].

Ikkinchidan, mamlakat energiya balansining asosiy qismi hali ham an'anaviy qazilma yoqilg'ilar, ya'ni gaz va neft mahsulotlariga tayanadi. Holbuki, BMT hisobotlariga ko'ra, 2030-yilga qadar O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya ulushini 25–30 foizga yetkazish rejalashtirilgan [6, b. 78]. Ayni vaqtda, quyosh va shamol elektr stansiyalarining qurilishi ushbu maqsad sari muhim qadam bo'lib xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, aholining ekologik madaniyati va yashil hayot tarzi ko'nikmalarini shakllantirish ham dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. So'nggi yillarda maktab va oliy ta'lim tizimida ekologiya va atrof-muhit muhofazasi bo'yicha o'quv dasturlari kengaytirilmoqda. Masalan, 2021-yilda ekologiya fanidan darslik va metodik qo'llanmalar qayta ishlab chiqildi [7, b. 109].

To'rtinchidan, sanoat tarmoqlarida chiqindilarni qayta ishlash va resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etish darajasi hozircha pastligicha qolmoqda. 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, qayta ishlangan sanoat chiqindilari ulushi umumiy hajmning atigi 14 foizini tashkil etdi [8, b. 65]. Bu esa ishlab chiqarish va iste'mol chiqindilarini qayta ishlash sohasini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi sharoitida yashil iqtisodiyot konsepsiyasini samarali joriy etish maqsadida quyidagi ustuvor chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Aholining hayot darajasi va turmush sifatini oshirish, ularning ehtiyojlarini qondirishni ekologik barqarorlikni saqlagan holda moddiy boyliklarni yaratish va ko'paytirish orqali ta'minlash lozim. Bu jarayonda ishlab chiqarishning ekologiyaga salbiy ta'sirini minimallashtirishga alohida e'tibor qaratilishi kerak.

Mamlakat iqtisodiyoti va ishlab chiqarish tarmoqlari uchun zarur bo'ladigan energiya resurslarini ta'minlashda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish, elektr energiyasida harakatlanadigan jamoat transporti turlarini rivojlantirish, energiya tejankor binolarni barpo etish va mavjud infratuzilmani zamonaviy energiya samarador texnologiyalar asosida yangilash ishlari jadallashtirilishi lozim.

Atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan, ekologik xavfsiz va zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga tatbiq etish orqali ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tabiiy resurslarning cheklanganligi va inson ehtiyojlarining uzluksiz ortib borishini inobatga olgan holda, ishlab chiqarish jarayonlarini resurslarni tejash va ularni muqobil manbalar bilan ta'minlash orqali kengaytirish mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish talab qilinadi.

Aholi ehtiyojlarini barqaror qondirish uchun qancha va qanday mahsulot ishlab chiqarish hamda uni kimlar uchun mo'ljallash masalalariga ekologik xavfsizlik nuqtayi nazaridan yondashish, ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlarida ekologik muvozanatni saqlashga katta e'tibor qaratish muhim.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot konsepsiyasi inson, tabiat va iqtisodiyot o'rtasida barqaror va uyg'un aloqani ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu tamoyillar asosida iqtisodiy taraqqiyot va ekologik xavfsizlikni uyg'unlashtirish orqali barqaror rivojlanishga erishish global miqyosdagi dolzarb vazifalardan biri sanaladi. O'zbekiston uchun esa bu yo'nalishda zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish, ekologik madaniyatni oshirish va iqtisodiy islohotlarni yashil iqtisodiyot talablariga mos holda olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997. – 320 b.
2. Xodjayev N.X., To‘xtayev B.X. Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. – 276 b.
3. UNDP Uzbekistan. Yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent: BMTTD, 2020. – 124 b.
4. Mardonov B.M. Ekologik iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisodchi, 2019. – 298 b.
5. Islomov M.M. Yashil iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish // O‘zbekiston iqtisodiyoti: tahlil va prognoz. – 2023. – №1. – B. 45–53.
6. Lee, K., & Mathews, J. A. From developmental environmentalism to green growth in East Asia // Environmental Innovation and Societal Transitions. – 2015. – Vol. 12. – P. 82–95.
7. Yo‘ldoshev A.X. Yashil iqtisodiyot sharoitida ekologik ta’lim va tarbiyaning dolzarb masalalari // O‘zMU xabarlar. – 2022. – №2. – B. 105–112.
8. Samiyeva G. “Yashil iqtisodiyot” ga o‘tish orqali barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashning mintaqaviy jihatlari // YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 12.
9. Самиева, Г. Т., & Аликулов, Х. Т. (2023). НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН И ПЕРЕХОД В «ЗЕЛЕНУЮ ЭКОНОМИКУ». Экономика и социум, (11 (114)-1), 994-998.
10. Aliqulov, H. (2023). YASHIL IQTISODIYOT. KELAJAK IQTISODIYOTING ASOSI. Nashrlar, 474-477.
11. Tohir o‘g‘li, A. H. (2025). “YASHIL” IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. BILGI ÇEŞMESI, 1(5), 39-43.
12. Aliqulov, H. (2025). DIFFERENCES BETWEEN TRADITIONAL AND GREEN ECONOMIC MODELS. International Journal of Artificial Intelligence, 1(2), 1012-1015.
13. Samieva, G. T., & ugli Alikulov, K. T. (2024). MINTAQADA “YASHIL IQTISODIYOT” ASOSIDA BARQAROR IQTISODIY O ‘SISHNI TA’MINLASH MASALALARI. THE INNOVATION ECONOMY, 4(04).

14. Xujamuradovna, J. Y. (2024). MATN SHAKLLANISHIDA QARINDOSHLIKATAMALARINING O 'ZIGA XOS O 'RNI. worldly knowledge conferens, 8(2), 71-73
15. Marifjanovna, I. D. (2024). INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA ASOSIDA DARSLARNI TASHKIL QILISH. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИССЛЕДОВАНИЯ, 1(1), 169-172.
16. Begmuradovich, S. A. (2025). EINSATZ VON INFORMATIONSTECHNOLOGIE IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИССЛЕДОВАНИЯ, 1(3), 97-102.
17. Bekmuradovich, S. A. (2025). The usage of modern educational technologies in teaching a foreign language in higher educational institutions. Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali, 1(2), 180-184.
18. Begmuradovich, S. A. (2023). INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESS FORMS. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOY TADQIQOTLAR| JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH, 2(2), 20-23.
19. Суяров, А. Б. (2025). ТЕХНОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ. ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(2), 9-15.
20. Суяров, А. Б. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(2), 217-225.